

Hermann
Hesse

Reis
naar het
morgen-
land

Hermann
Hesse

Reis naar het
morgenland

Een verhaal

Vertaling L. Coutinho

1974
De Bezige Bij
Amsterdam

*No part of this book may be reproduced in any form by print,
photoprint, microfilm or any other means without written
permission from the publisher.*

Copyright © 1959 by Hermann Hesse Montagnola

Copyright nederlandse vertaling 1972

De Bezige Bij Amsterdam

Eerste druk mei 1972

Tweede druk augustus 1972

Derde druk juli 1973

Vierde druk september 1974

Oorspronkelijke titel Die Morgenlandfahrt

Uitgave Suhrkamp Verlag Frankfurt

Eerste uitgave Fischer Verlag Berlijn 1932

Omslag en typografie Philip Renard

Letter Monotype Plantin Light

Druk Van Boekhoven-Bosch nv Utrecht

ISBN 90 234 1113 7

**Opgedragen aan mijn vrienden
Hans C. Bodmer en zijn vrouw Elsy**

I

OMDAT HET MIJ BESCHOREN is geweest, samen met anderen iets groots te beleven, omdat ik het geluk heb gehad, tot het 'verbond' te behoren en een van de deelnemers aan die zo unieke tocht heb mogen zijn waarvan het wonder destijds straalde als een meteor en die achteraf zo wonderlijk snel vergeten werd, ja zelfs in een kwaad gerucht kwam te staan, heb ik besloten een poging te wagen tot een korte beschrijving van die fabelachtige tocht, een tocht waartoe sinds de dagen van Huon en razende Roeland mensen niet meer de moed hebben gehad, tot in onze merkwaardige tijd, de droeve, wanhopige en toch zo vruchtbare tijd na de grote oorlog. De moeilijkheden van mijn poging zie ik, naar ik meen, niet te licht; ze zijn zeer groot en niet alleen van subjektieve aard, al zouden ook die al aanmerkelijk zijn. Want niet alleen bezit ik uit de tijd van de tocht generlei tastbare herinneringen meer, geen souvenirs, geen dokumenten, geen dagboeken—neen, in de sindsdien verstreken moeilijke jaren van tegenspoed, ziekte en zware bezoeken is ook een groot deel van mijn herinneringen verloren gegaan; door slagen van het noodlot

en steeds nieuwe ontmoedigingen is zowel mijn geheugen alsook mijn vertrouwen in dit vroeger zo betrouwbare geheugen beschamend zwak geworden. Maar afgezien van deze zuiver persoonlijke moeilijkheden ben ik deels ook gebonden door de gelofte die ik destijds heb afgelegd; want die gelofte geeft mij weliswaar onbeperkte vrijheid wat mijn persoonlijke belevenissen aangaat, maar verbiedt mij elke onthulling over het geheim van het verbond. En al schijnt het verbond sinds jaar en dag geen zichtbaar bestaan meer te hebben en al heb ik geen van zijn leden ooit meer ontmoet, toch zou geen verleiding en geen dreigement ter wereld mij ertoe kunnen brengen, mijn gelofte te breken. Integendeel: als ik vandaag of morgen voor een kriegsraad zou worden geleid en voor de keuze gesteld, mij te laten doden of het geheim van het verbond te verraden, o met welk een geestdriftige vreugde zou ik mijn gelofte met de dood bezegelen!

Ik wil hier even terzijde opmerken dat sinds het reisdagboek van graaf Keyserling meermalen boeken zijn verschenen waarvan de auteurs gedeeltelijk onbewust maar gedeeltelijk ook opzettelijk de schijn wekten dat zij broeders van het verbond waren en hadden deelgenomen aan de reis naar het morgenland. Zelfs de avontuurlijke reisverslagen van Ossendowski werd wel eens deze vererende verdenking deelachtig. Maar geen van allen heeft ook maar iets te maken met het verbond en met onze reis naar het morgenland, of in het gunstigste geval niet meer dan predikers van kleine piëtistische sek-

ten te maken hebben met de heiland, de apostelen en de heilige geest, op wier bijzondere gunst en lidmaatschap zij zich beroepen. Graaf Keyserling kan inderdaad op komfortabele wijze om de wereld zijn gevaren en Ossendowski kan inderdaad de door hem beschreven landen doorkruist hebben, maar hun reizen waren geen wonderen en ontdekten geen nieuwe streken, terwijl bepaalde etappes van onze reis naar het morgenland, doordat ze afzagen van al die banale hulpmiddelen van moderne doorsneereizen, van treinen, stoomschepen, telegraaf, auto, vliegtuig en zo voorts, werkelijk iets heldhaftigs en magisch hebben gekregen. Er bestond immers destijds, kort na de wereldoorlog, en vooral in de gedachtenwereld van de overwonnen volken, een uitzonderlijke toestand van onwerkelijkheid, van openstaan voor het bovenzinnelijke, al doorbrak men ook slechts op heel weinig punten inderdaad grenzen en drong men door in het rijk van een aanstaande psychokratie. Onze tocht destijds door het maanmeer naar Famagusta, onder leiding van Albert de Grote, of bijvoorbeeld de ontdekking van het vlindereiland, twaalf lijnen achter Zipangu, of het verheven verbondsfeest aan het graf van Rüdiger—dat zijn daden en belevenissen die mensen van onze tijd en uit onze streek slechts die ene keer waren vergund.

Reeds hier, zo zie ik, stuit ik op een der grootste moeilijkheden van mijn verslag. Het vlak waarop zich onze daden voltrokken, het geestelijke niveau van belevenis waartoe zij behoren zou ik de lezer betrekkelijk gemakkelijk kunnen duidelijk maken als

het geoorloofd zou zijn, hem in te wijden in het geheim van het verbond. Maar nu zal veel, misschien alles hem ongelooflijk toeschijnen en hij zal het niet kunnen begrijpen. Maar men moet steeds weer het paradoxale aandurven, steeds opnieuw het eigenlijk onmogelijke ondernemen. Ik ben het eens met Siddharta, onze wijze vriend uit het oosten, die heeft gezegd: 'Woorden zijn niet goed voor de geheime betekenis, alles wordt meteen een beetje anders, een beetje vervalst, een beetje dwaas—ja, en ook dat is goed, ook daarmee ben ik het eens, dat datgene wat voor de ene mens schat en wijsheid is, in andermans oren als dwaasheid klinkt.' Ook hebben reeds eeuwen geleden de leden en de geschiedschrijvers van ons verbond deze moeilijkheid onderkend en haar dapper het hoofd geboden, en een van hen, een van de grootsten, heeft zich in een onsterfelijk gedicht als volgt erover uitgesproken:

*Wie verre reizen maakt zal veel beleven
dat afwijkt van wat hij voor waarheid houdt.
Vertelt hij 't straks in vaderlandse dreven
dan wordt hij vaak als leugenaar beschouwd.
Want het verstokte volk wil zich niet geven
als het niet ziet, en klaar en helder voelt.
Wie onervaren is, ik weet het wel,
Hecht geen geloof aan wat ik nu vertel.*

Deze 'onervarenheid' is er dan ook de oorzaak van dat vandaag de dag onze tocht, die eens duizenden tot extase opzweepte, niet alleen vergeten is maar

dat zelfs de herinnering eraan met een echt taboe is belast. Nu ja, de geschiedenis wemelt immers van soortgelijke voorbeelden. Vaak denk ik dat de hele wereldgeschiedenis niets anders is dan een prentenboek waarin zich het meest heftige en blinde verlangen van de mensen weerspiegelt: het verlangen naar vergeten. Verdelgt daarin niet iedere generatie door middel van verbieden, doodzwijgen, spotten steeds juist datgene wat de vorige generatie het belangrijkste leek? Hebben wij niet pas kortgeleden beleefd dat een monsterachtige jarenlange gruwelijke oorlog door hele volkeren jarenlang vergeten, geloochend, verdrongen en weggetoverd werd en dat die volkeren, nu ze een beetje tot rust zijn gekomen, zich met behulp van spannende oorlogsromans weer proberen te herinneren wat ze enkele jaren geleden zelf hebben veroorzaakt en geleden? Zo zal ook voor de daden en het lijden van ons verbond, die vandaag vergeten zijn of door de wereld bespot worden, de dag van herontdekking aanbreken, en ik wil dat mijn aantekeningen hiertoe een kleine bijdrage leveren.

Een van de bijzonderheden van de reis naar het morgenland was dat het verbond met die tocht weliswaar zeer bepaalde, zeer hoge doeleinden nastreefde (zij vormen een deel van het geheim, kunnen dus niet omschreven worden), maar dat iedere deelnemer afzonderlijk ook zijn eigen partikulier reisdoel kon hebben, ja moest hebben, want niemand mocht mee die niet werd voortgestuwd door

dergelijke partikuliere doeleinden, en een ieder van ons leek weliswaar gemeenschappelijke idealen en doeleinden te vervolgen en te strijden onder een gemeenschappelijke vlag, maar droeg als innerlijke kracht en laatste troost zijn eigen dwaze kinderdroom in zijn hart met zich mee. Wat nu mijn eigen reisdoel aangaat, waarnaar ik voor mijn opname in het verbond door de Hoge Stoel werd gevraagd, dit was een eenvoudig doel, in tegenstelling tot dat van andere broeders in het verbond die doeleinden nastreefden die ik weliswaar kon achten maar niet volkomen begrijpen. Een van hen bijvoorbeeld zocht naar een schat en dacht aan niets anders dan aan het vinden van een grote schat, die hij 'tao' noemde; een ander had zich vast voorgenomen, een bepaalde slang te vangen, die hij toverkrachten toeschreef en die hij kundalini noemde. Mijn eigen doel van tocht en leven, dat mij reeds sinds mijn latere jongensjaren in dromen voor ogen had gezweefd was het volgende: ik wilde de mooie prinses Fatme zien en zo mogelijk haar liefde winnen.

In die tijd, toen mij het geluk beschoren was, lid te mogen worden van het verbond, namelijk direkt na afloop van de grote oorlog, wemelde het in ons land van de heilanden, profeten, discipelen, van voorgevoelens over de ondergang van de wereld of hoopvolle verwachtingen over het aanbreken van een derde rijk. Geschokt door de oorlog, wanhopig door nood en honger, diep teleurgesteld door de schijnbare nutteloosheid van alle offers die men gebracht had in bloed en goed, was ons volk destijds

ontvankelijk voor menige hersenschim, maar ook voor menig verheffend geestelijk inzicht, er ontstonden bacchantische dansgroepen en strijdgroepen van wederdopers, er was van alles en nog wat dat leek te wijzen naar het hiernamaals en naar het wonder; ook een sympathie voor indische, oudperzische en andere oosterse geheimen en erediensten kwam destijds veel voor, en dit alles heeft ertoe geleid dat ook ons verbond, dat oeroude, in de ogen van de meesten een van de vele snel opgeschoten modebloemen was, en dat het na enkele jaren samen met hen deels in vergetelheid deels in verachting en kwaad gerucht is geraakt. Diegenen van zijn discipelen die het verbond trouw bleven kan dit niet verontrusten.

Hoe duidelijk herinner ik mij het uur waarin ik mij na afloop van mijn proefjaar aan de Hoge Stoel voorstelde, door de spreker werd ingewijd in het plan voor de reis naar het morgenland en hoe mij, toen ik mij met goed en bloed ter beschikking van dit plan stelde, vriendelijk werd gevraagd, wat ik eigenlijk verwachtte van die tocht naar het sprookjesland! Weliswaar blozend, maar toch vrijmoedig en onbeschoornd kwam ik voor de verzamelde oversten uit voor mijn hartewens, prinses Fatme met eigen ogen te mogen aanschouwen. En de spreker vertolkte het gebaar der gesluisden door welwillend zijn hand op mijn hoofd te leggen; toen zegende hij mij en sprak de formule die mijn opname als broeder van het verbond bevestigde. 'Anima pia,' zo sprak hij mij toe en hij spoorde mij aan tot

trouw in het geloof, tot heldenmoed in het gevaar, tot broederliefde. Goed voorbereid tijdens mijn proefjaar legde ik de eed af, zwoer de wereld en haar dwaalleer af; de ring van het verbond werd op mijn vinger geschoven met de ringwoorden uit een der mooiste hoofdstukken uit de geschiedenis van ons verbond:

*In aarde en vuur, in water en in lucht
gehoorzaamt hem der geesten rij.*

*Zijn aanblik jaagt de wildste monsters op de vlucht
en zelfs de Antichrist sluipt bevend naderbij...*

en zo voorts.

Tot mijn vreugde werd mij ook direkt bij mijn opname een van de inzichten deelachtig die ons nieuwelingen in het vooruitzicht waren gesteld. Nauwelijks had ik mij namelijk, gevolggevend aan de aanwijzingen van de oversten, aangesloten bij een van de groepen van tien die overal in het land op pad waren naar de grote stoet van het verbond, of een der geheimen van onze stoet werd mij helder geopenbaard. Ik zag in: weliswaar had ik mij aangesloten bij een pelgrimstocht naar het morgenland, bij een bepaalde en unieke pelgrimstocht, zo leek het—maar in feite, in hogere en eigenlijke zin was deze tocht naar het morgenland niet slechts mijn reis en niet slechts deze reis, maar deze stoet van gelovigen, mensen vol overgave, stroomde onophoudelijk en eeuwig naar het oosten, naar het land van het licht, hij was voortdurend onderweg naar

het licht en het wonder, en elk van ons, broeders, elk van onze groepen, ja ons gehele leger en zijn grote legertocht was slechts een golf in de eeuwige stroom der zielen, in het eeuwige zoeken der geesten naar een thuis, naar morgen. Het inzicht schoot als een bliksemschicht door mij heen en tegelijkertijd ontwaakte in mijn hart een versregel die ik tijdens mijn noviciaat had geleerd en waarin ik steeds een wonderbaarlijk welgevallen had gehad zonder dat ik hem eigenlijk begreep, de versregel van de dichter Novalis: 'Waarheen gaan wij? Steeds naar huis.'

Intussen had onze groep de reis aanvaard, spoedig ontmoetten wij andere groepen en steeds sterker voelden wij ons vervuld en gelukkig door het idee van onze eenheid en ons gemeenschappelijke doel. Trouw aan de voorschriften leefden wij als pelgrims en maakten van geen dier instellingen gebruik die stammen uit een door geld, getal en tijd verblinde wereld en die het leven ontledigen van zijn inhoud; hiertoe behoren vooral machines, bijvoorbeeld treinen, klokken en dergelijke. Een ander van onze eensgezind gevolgde principes gebod ons, alle plaatsen en herinneringen te bezoeken en te vereren die samenhangen met de oeroude geschiedenis van ons verbond en met zijn geloof. Alle vrome plaatsen en gedenktekens, kerken, eerbiedwaardige grafsteenen, die maar enigszins op onze route lagen, werden bezocht en gehuldigd, de kapellen en altaren getooid met bloemen, de ruïnes geëerd met liederen of stille overdenking, de doden herdacht met muziek en gebeden. Niet zelden wer-

den wij hierbij bespot en gestoord door ongelovigen, maar vaak ook geschiedde het dat priesters ons zegenden en ons te gast noodden, dat kinderen zich geestdriftig bij ons aansloten, onze liederen leerden, ons slechts in tranen zagen verdertrekken, dat een oude man ons vergeten gedenktekens uit het verleden wees of een sage uit zijn streek verhaalde, dat jongelingen ons een eind weegs vergezelden en opgenomen wilden worden in het verbond. Deze ontvangingen raadgevingen en inlichtingen over de eerste gebruiken en oefeningen van het noviciaat. De eerste wonderen geschiedden, deels voor onze ziende ogen, deels doken er plotseling berichten en legenden over op. Op een dag, ik was nog volkomen een nieuweling, vertelde plotseling een ieder dat in de tent van onze leiders de reus Agramant te gast was en de leiders trachtte over te halen, over Afrika te reizen, om daar enkele broeders van het verbond te verlossen uit moorse gevangenschap. Een andere keer zag men de kabouter, de pekzweter, de trooster en men vermoedde dat onze tocht naar de Blauwpot zou leiden. De eerste wonderbaarlijke verschijning echter, die ik met eigen ogen zag, was deze: we hadden bij een half vervallen kapel in het distrikt Spaichendorf gebeden en gerust, op de enige onbeschadigde muur van de kapel was een reusachtige heilige Christoffel geschilderd, op zijn schouder zat klein en door ouderdom bijna vergaan, het christus-kind. De leiders sloegen niet, zoals gewoonlijk, zonder meer de weg in waarmee we onze tocht zouden vervolgen, maar vroegen ons allen, onze mening

daarover kenbaar te maken, want de kapel lag aan een driesprong en we konden kiezen. Slechts weinigen van ons uitten een wens of raad, een echter wees naar links en deed een dringend beroep op ons deze weg te kiezen. Wij zwegen en wachtten op de beslissing van de leiders, toen hief de heilige Christoffel aan de muur zijn arm met de lange knoestige staf op en wees daarheen, naar links, de richting die onze broeder wilde inslaan. Wij zagen het allen, zwiiggend, en zwiiggend keerden de leiders zich naar links en betraden deze weg en wij volgden met de innigste vreugde.

We waren nog niet lang in Zwaben onderweg, toen zich een macht vertoonde waaraan we niet hadden gedacht en welker invloed we gedurende langere tijd ondervonden, zonder echter te weten of deze macht een vriendelijke of een vijandige betekenis had. Het was de macht van de kroonwachters, die in dit land sedert oeroude tijden de nagedachtenis en het erfgoed van de Hohenstaufen behoeden. Ik weet niet of onze leiders daar meer van wisten en of zij orders hadden. Ik weet alleen, dat wij van die kant meermalen aanmoedigingen of waarschuwingen hebben gekregen, zoals op die heuvel aan de weg naar Bopfingen, waar ons een geharnaste man tegemoet trad, met gesloten ogen zijn hoofd met de spierwitte haren schudde en onmiddellijk zonder een spoor na te laten weer verdwenen was. Onze leiders namen de waarschuwing ter harte, we maakten rechtsomkeert en kregen Bopfingen niet meer te zien. Daarentegen gebeurde het in de buurt van

Urach, dat een afgezant van de kroonwachters, als uit de grond verrezen, midden in de tent van de leiders verscheen en hen met beloften en dreigementen wilde dwingen onze stoet in dienst te stellen van de Staufen en met name de verovering van Sicilië voor te bereiden. Men zegt dat hij, toen de leiders hem deze belofte vastbesloten weigerden, over het verbond en over onze reis een vreselijke vloek heeft uitgesproken. Ik vertel echter slechts datgene, wat daarover bij ons onder elkaar werd gefluisterd; de leiders zelf hebben er geen woord over gezegd. Niettemin schijnt het mogelijk, dat onze onbestendige relaties met de kroonwachters de reden ervan waren dat ons verbond een tijdlang de onverdiende reputatie genoot, een geheim genootschap ter her-oprichting van de monarchie te zijn.

Eenmaal heb ik ook moeten meemaken dat een van mijn kameraden berouw kreeg, zijn gelofte met voeten trad en terug viel in het ongeloof. Het was een jonge man die ik graag had gemogen. De persoonlijke reden waarom hij de reis naar het morgenland meemaakte, was zijn wens, de doodkist van de profeet Mohammed te zien, waarover hij had horen zeggen dat die door tovenarij vrij in de lucht zweefde. In een van die zwabische of alemannische stadjes waar we enkele dagen bleven omdat een tegenwerking van Saturnus en de maan de voortzetting van onze tocht verhinderde, ontmoette deze ongelukkige, die er al een poosje treurig en beklemd uitzag, een van zijn vroegere leraren, die hij sedert zijn schooljaren was toegedaan; en deze leraar slaagde

erin, de jongeling onze zaak wederom te doen zien in het licht waarin de ongelovige haar meent te moeten zien. De arme kerel kwam van een bezoek aan deze leraar terug in ons kamp, vreselijk opgewonden, met vertrokken gezicht, hij sloeg alarm voor de tent van de leiders en toen de woordvoerder naar buiten trad, schreeuwde hij hem woedend toe: hij had er genoeg van, deze idiote tocht mee te maken, die ons nooit naar het oosten zou brengen, hij had er genoeg van, om vanwege onzinnige astrologische overwegingen de reis dagenlang te onderbreken; het nietsdoen, de kinderachtige optochten, de bloemenfeesten, de gewichtigdoenerij met magie, het door elkaar gooien van leven en fantasie—van dat alles had hij meer dan genoeg en hij gooide nu de leiders zijn ring voor de voeten, nam afscheid en keerde met de betrouwbare trein terug naar zijn land en zijn nuttige arbeid. Het was een afstotelijke en beklagenswaardige aanblik, die ons hart deed ineenskrimpen van schaamte en tegelijk van medelijden met de verblinde. De woordvoerder hoorde hem vriendelijk aan en bukte zich glimlachend naar de weggegooide ring en zei met een stem waarvan de opgewekte rust de bulderaar moest beschamen: 'Je hebt afscheid genomen van ons en zult dus terug keren naar de trein, naar het verstand en naar de nuttige arbeid. Je hebt afscheid genomen van het verbond, afscheid van de tocht naar het oosten, afscheid van de magie, van de bloemenfeesten, van de poëzie. Je bent vrij, je bent van je gelofte ontheven.'

‘Ook van de zwijgplicht?’ riep de afvallige heftig.

‘Ook van de zwijgplicht,’ gaf de woordvoerder ten antwoord. ‘Je herinnert je: je hebt gezworen tegenover de ongelovigen te zwijgen over het geheim van het verbond. Omdat je, zoals blijkt, het geheim hebt vergeten, zul je het niemand kunnen vertellen.’

‘Ik zou iets zijn vergeten? Ik ben niets vergeten!’ riep de jongeling. Hij was echter onzeker geworden en toen de woordvoerder hem de rug toeerde en zich in zijn tent terugtrok, liep hij plotseeling hard weg.

Hij deed ons verdriet, maar die dagen waren zo vervuld van gebeurtenissen, dat ik hem merkwaardig snel vergat. Het gebeurde echter een poosje later, toen eigenlijk niemand van ons meer aan hem dacht, dat we in verscheidene dorpen en steden waar we doorheen trokken, de inwoners juist over deze jongeling hoorden spreken. Er was een jonge man in de plaats geweest (en ze beschreven hem nauwkeurig en noemden zijn naam), die ons overal zocht. Eerst had hij verteld dat hij bij ons hoorde, onderweg achter was gebleven en verkeerd was gelopen, maar daarna was hij gaan huilen en had verteld dat hij ons ontrouw was geworden en er vandoor was gegaan, maar hij zag nu in dat hij zonder het verbond niet meer zou kunnen leven, hij moest en zou ons vinden, om een knieval te maken voor de leiders en ze te smeken om vergeving. Daar en elders en steeds opnieuw werd ons dat verhaal ver-

teld; overal waar we kwamen was de beklagenswaardige zojuist geweest. We vroegen de woordvoerder wat hij daarvan dacht en hoe dat zou aflopen. 'Ik geloof niet dat hij ons zal vinden,' zei hij kortaf. En hij vond ons niet, we zagen hem nooit terug.

Op een keer, toen een van de leiders met mij een vertrouwelijk gesprek had aangeknoopt, vatte ik moed en vroeg hem, hoe het nu met deze afvallige broeder gesteld was. Hij toonde toch berouw en was op zoek naar ons, zei ik, hij zou toch geholpen moeten worden zijn fout weer goed te maken en ongetwijfeld zou hij in de toekomst de trouwste broeder van het verbond zijn. De leider zei: 'We zullen verheugd zijn als hij de weg terugvindt. Gemakkelijk maken kunnen we het hem niet. Hij heeft het voor zichzelf moeilijk gemaakt, het geloof te her vinden, hij zal ons, vrees ik, niet zien en herkennen, ook al zouden we vlak langs hem trekken. Hij is blind geworden. Berouw alleen helpt niets, men kan de genade niet kopen door berouw, men kan haar in het geheel niet kopen. Velen is het al eender vergaan, grote en beroemde mannen zijn lotgenoten van deze jongeling geweest. In hun jeugd is hun één keer het licht opgegaan, één keer werden zij ziende en volgden de ster, maar toen kwam de rede en de spot van de wereld, toen kwam kleinmoedigheid, kwamen schijnbare mislukkingen, kwam vermoeidheid en teleurstelling en zo hebben ze zichzelf weer verloren, zijn weer blind geworden. Velen hebben hun leven lang ons steeds weer gezocht,

maar ons niet meer kunnen vinden en toen hebben ze in de wereld geleerd dat ons verbond niet meer was dan een mooie legende, waardoor men zich niet mag laten verleiden. Anderen zijn felle vijanden geworden en hebben het verbond met alle verachting bejegend en alle schade berokkend die hun maar mogelijk was.'

Wonderlijk feestelijke dagen waren het steeds als we op onze tocht andere groepen van het verbondsleger ontmoetten, tezamen vormden we dan soms een legerkamp van honderden, ja zelfs van duizenden. De stoet bewoog zich namelijk niet in een bepaalde orde, zodat alle deelnemers in min of meer gesloten gelederen, alle in dezelfde richting trokken. Het waren veeleer talrijke groepen die gelijktijdig onderweg waren, die elk hun leiders en hun gesternte volgden, elk steeds bereid op te gaan in een grotere eenheid en daar een tijdlang deel van uit te maken, maar niet minder bereid steeds opnieuw zelfstandig verder te trekken. Verscheidenen gingen ook geheel alleen op weg, ook ik heb bij tijd en wijle alleen gelopen, als het een of andere teken of een roep mij naar eigen wegen lokte.

Ik herinner me een selekte kleine groep, met wie we enkele dagen tezamen verder trokken en het kamp deelden. Deze groep had zich tot taak gesteld, de in Afrika in gevangenschap levende verbondsbroeders en prinses Isabella uit de handen van de Moren te bevrijden. Men zei dat zij de hoorn van Huon bezaten en onder hen bevond zich mijn vriend, de schrijver Lauscher, de schilder Klingsor

en de schilder Paul Klee; zij spraken over niets anders dan over Afrika en de gevangen prinses en hun bijbel was het boek met de daden van Don Quichotte, ter ere van wie zij van plan waren hun route over Spanje te nemen.

Heerlijk was elke keer weer de ontmoeting met zulk een vriendengroep, hun feesten en gebeden bij te wonen, hen bij ons uit te nodigen, hun daden en plannen te vernemen, hen bij het afscheid te zegenen en te weten: zij stippelden hun route uit zoals wij de onze, ieder van hen borg zijn droom, zijn wens, zijn geheime spel in het hart en toch trokken ook allen mee in de grote stroom en hoorden ze allen bij elkaar, droegen in hun hart dezelfde eerbied, hetzelfde geloof, hadden allen dezelfde gelofte afgelegd. Ik ontmoette Jup, de tovenaars, die het geluk van zijn leven in Kasjmir hoopte te plukken, ik ontmoette Collofino, de rookmagiër, die zijn lievelings-citaat uit de avontuurlijke Simplizissimus citeerde, ik ontmoette Lodewijk de Wrede, wiens droom het was in het heilige land een olijventuin te planten en slaven te houden; hij liep arm in arm met Anselm, die de blauwe irisbloem uit zijn kinderjaren ging zoeken. Ik ontmoette en beminde Ninon, bekend als 'de buitenlandse', donker keken haar ogen onder het zwarte haar, ze was jaloers op Fatme, zonder het te weten. Zoals wij trokken, zo hadden eens pelgrims, keizers en kruisridders getrokken om het graf van de Heiland te bevrijden of om arabische magie te bestuderen, spaanse ridders hadden pelgrims-tochten langs deze weg ondernomen en duitse ge-

leerden, ierse monniken en franse dichters.

Op mij, die van beroep eigenlijk slechts violist en sprookjesverteller was, rustte de plicht in onze groep voor de muziek te zorgen en in die tijd ervoer ik hoe een grote tijd de nietige enkeling verheft en zijn krachten doet toenemen. Ik speelde niet alleen op de viool en leidde onze koren, ik verzamelde ook oude liederen en koralen, schreef zes- en achtstemmige motetten en madrigalen en studeerde ze in. Maar niet daarover wil ik het hebben.

Velen van mijn kameraden en meerderen werden mij zeer dierbaar. Maar vrijwel niemand heeft, ofschoon men destijds schijnbaar weinig aandacht aan hem besteedde, later zozeer in mijn herinnering voortgeleefd als Leo. Leo was een van onze dienaars (uiteraard evenals wij vrijwilliger); hij hielp bij het dragen van de bagage en was dikwijls de woordvoerder als persoonlijk bediende toegevoegd. Deze onopvallende man had zo iets vriendelijks en was van een zo sympathieke bescheidenheid, dat we hem allemaal graag mochten. Hij deed zijn werk vrolijk, zong of floot meestal voor zich heen, vertoonde zich slechts als je hem nodig had; een ideale dienaar. Bovendien waren alle dieren dol op hem, we hadden bijna altijd een hond in ons gezelschap, die om Leo met ons was meegelopen. Hij kon vogels tam maken en vlinders naderbij lokken. Wat hem naar het morgenland trok, was zijn wens, om het geheim van Salomo te ontdekken teneinde de taal der vogels te leren verstaan. Naast verscheidene figuren in ons verbond die, ongeacht hun waarde en trouw aan

ons streven, toch wellicht een zekere overspannenheid of fantasterij, iets zonderlings en plechtigs aan de dag legden, was deze bediende Leo eenvoudig en natuurlijk, met zijn gezonde rode wangen en vriendelijke bescheidenheid.

Wat mijn verslag bijzonder bemoeilijkt, is de grote verscheidenheid van mijn afzonderlijke herinneringsbeelden. Ik zei immers al, dat we de ene keer in een kleine groep verder trokken, de andere keer een menigte of zelfs een leger vormden; soms bleef ik echter met maar een kameraad of geheel alleen achter in de een of andere streek, zonder tenten, zonder leiders, zonder woordvoerder. Bemoeilijkt wordt mijn verslag voorts omdat we immers niet slechts door ruimten trokken, maar evenzeer door tijden. We trokken naar het morgenland, we trokken echter ook naar de middeleeuwen of naar het gouden tijdperk, we kwamen langs de grens van Italië of Zwitserland, maar we brachten soms ook de nacht door in de tiende eeuw en woonden bij de patriarchen of bij feeën. In de perioden dat ik alleen was hervond ik dikwijls streken en mensen uit mijn eigen verleden, liep met mijn vroegere verloofde langs de beboste oevers van de boven-Rijn, pimpelde met vrienden uit mijn jeugd in Tübingen, in Bazel of Florence, of was een jongen en trok er met de vrienden uit mijn schooltijd op uit om vlinders te vangen of een visotter te bespieden, of mijn gezelschap bestond uit de lievelingsfiguren uit mijn boeken; Almansor en Parcival, Witiko of Guldemond reden naast mij, of Sancho Panza, of wij wa-

ren de gast der Barmakieden. Als ik mij dan in een dal weer bij onze groep aansloot, de liederen van het verbond hoorde en mijn tent opsloeg tegenover die van de leiders, dan werd mij al spoedig duidelijk dat de terugweg naar mijn kindertijd of mijn rit met Sancho een essentieel onderdeel van deze reis vormde; ons doel was immers niet alleen het morgenland, of veeleer: ons morgenland was immers niet slechts een land of een geografisch gegeven, het was het vaderland en de jeugd van de ziel, het was het Overal en Nergens, de versmelting van alle tijden. Toch werd ik mij hiervan slechts soms heel even bewust en daarin lag juist het grote geluk dat ik destijds ervoer. Want later, zodra dit geluk voor mij verloren was gegaan, zag ik deze samenhang duidelijk, maar zonder er het geringste nut of troost uit te kunnen putten. Als iets kostbaars en onherstelbaars voorbij is hebben wij weleens het gevoel dat wij ontwaakt zijn uit een droom. In mijn geval is dat gevoel griezelig juist. Want mijn geluk bestond inderdaad uit hetzelfde geheim als het geluk der dromen, het bestond uit de vrijheid, alles wat je maar kunt bedenken tegelijkertijd te beleven, uiterlijke en innerlijke dingen speels te verruilen, tijd en ruimte als koulissen te verschuiven. Evenals wij broeders van het verbond zonder auto of schip door de wereld trokken, evenals wij een door de oorlog wankelende wereld door ons geloof bedwongen en tot een paradijs omvormden, zo schiepen wij het verleden, de toekomst, verdichtingen in een ogenblik van het heden.

En steeds opnieuw, in Zwaben, aan het Bodensee, in Zwitserland en overal ontmoetten wij mensen die ons begrepen of ons tenminste op de een of andere manier dankbaar waren omdat wij en ons verbond en onze reis naar het morgenland bestonden. Wij hebben, midden tussen de tramrails en bankgebouwen van Zürich de ark van Noach aangetroffen, bewaakt door verscheidene oude honden die allemaal dezelfde roepnaam hadden en dapper door de ondiepten van een nuchtere tijd gestuurd door Hans C., de nakomeling van Noach, vriend der kunsten, en wij waren in Winterthur, een trap diep onder Stoecklins toverkabinet, in de chinese tempel te gast, waar onder de bronzen Maya de wierookstaafjes brandden en de zwarte koning bij de trillende tonen van de tempelgong een tere wijs blies op zijn fluit. En aan de voet van de zonneberg troffen wij Suon Mali aan, een kolonie van de koning van Siam, waar wij als dankbare gasten tussen de stenen en bronzen Boeddha's onze drink- en roekoffers brachten.

Een van de mooiste belevenissen was het verbondsfeest in Bremgarten; daar waren wij dicht omhuld door de magische kring. Na ontvangen te zijn door de burchtheren Max en Tilli, hoorden wij Othmar in de hoge zaal Mozart spelen op de vleugel, troffen het park aan, bevolkt door papegaaien en andere sprekende dieren, hoorden bij de fontein de fee Armida zingen, en het donkere lokkenhoofd van de sterrenwichelaar Longus neigde zich naast het lieflijk gelaat van Heinrich von Osterdingen. In

de tuin schreeuwden de pauwen en Lodewijk onderhield zich in het spaans met de gelaarsde kat terwijl Hans Resom, geschokt door zijn blik achter de maskers van het leven, de gelofte deed een bedevaart te maken naar het graf van Karel de Grote. Het was een der triomfante perioden van onze tocht: wij hadden de tovergolf meegebracht, zij spoelde alles weg, de inheemsen brachten op hun knieën hulde aan de schoonheid, de burchtheer droeg een gedicht voor, dat sprak over onze avondlijke daden, de dieren van het bos omstuwden luisterend de slotmuren en in de rivier zwommen blinkend in plechtige scholen de vissen en werden onthaald op gebak en wijn.

Juist deze beste belevenissen kunnen eigenlijk slechts aan mensen worden verteld die zelf door hun geest aangeraakt zijn geweest; ze klinken in mijn beschrijving armzalig en misschien dwaas, maar een ieder die de dagen van Bremgarten heeft meeleefd en gevierd, zal mij ieder detail bevestigen en met honderd mooiere aanvullen. Nooit zal ik vergeten hoe bij het opkomen van de maan in de hoge bomen de staarten der pauwen glinsterden en aan de schaduwrijke oever tussen de rotsen de opduikende waternimfen zoet en zilver glansden en eenzaam onder de kastanjeboom bij de bron de magere Don Quichotte stond en de eerste nachtwake hield terwijl boven de burchttoren de laatste lichtkogels van het vuurwerk zo zacht wegzonken in de maanacht en mijn kollega Pablo, omkranst met rozen, voor de meisjes speelde op zijn perzische schalmei.

O, wie van ons had gedacht dat de toverkring zo spoedig zou breken, dat wij bijna allen—en ook ik, ook ik!—opnieuw zouden afdwalen naar de toonloze dorre streken van de afgestempelde werkelijkheid, zoals kantoorklerken en winkelbedienden na een feestmaal of zondags uitstapje zich weer ontnuchterd voegen in de dingen van alledag!

In die dagen was geen van ons tot zulke gedachten in staat. In kasteel Bremgarten geurden de seringén tot in mijn slaapkamer in de toren, door de bomen hoorde ik de rivier ruisen, in de donkere nacht klom ik uit mijn raam, dronken van geluk en verlangen, sloop langs de wakende ridder en ingeslapen drinkers omlaag naar de oever, naar het ruisende water, naar de witte stralende zeenimfen, en zij namen mij met zich mee, omlaag naar de maankoele kristallen wereld, hun tehuis, waar zij onverlost en dromerig speelden met de kronen en gouden kettingen van hun schatkamers. Maanden leken mij te verstrijken in die fonkelende diepte, en toen ik opdook en koel tot in mijn merg naar de kant zwom, klonk nog steeds Pablo's schalmei uit de verre tuinen en stond nog steeds de maan hoog aan de hemel. Ik zag Leo spelen met twee witte poedels, zijn wijs jongensgezicht straalde van vreugde. Ik trof Longus aan, zittend onder de bomen, een perkamenten boek op zijn knieën waarin hij griekse en hebreeuwse tekens schreef: woorden uit welker letters draken opvlogen en kleurige slangen zich oprichtten. Hij zag mij niet, tekende verdiept zijn bonte slangeschrift, lange tijd tuurde ik

over zijn gebogen schouders in het boek, zag de slangen en draken opwellen uit de regels, zich wintelen, geluidloos verdwijnen in het donkere struikgewas. 'Longus,' zei ik zacht, 'dierbare vriend!' Hij hoorde mij niet, mijn wereld was ver verwijderd voor hem, hij was verdiept. En terzijde onder de maanverlichte bomen wandelde Anselm, een zwaardlelie in zijn hand, verloren starend en hij glimlachte in de paarse bloemkelk.

Iets wat ik tijdens onze tocht al meermalen had opgemerkt zonder er echter werkelijk over te hebben nagedacht, viel mij in de dagen van Bremgarten weer op, wonderlijk en een beetje smartelijk. Er bevonden zich onder ons vele kunstenaars, veel schilders, muzikanten, dichters, daar was de vurige Klingsor en de ongedurige Hugo Wolf, de zwijgzame Lauscher en de briljante Brentano—maar al waren deze kunstenaars, of tenminste sommigen van hen, zeer levendige en beminnelijke figuren, toch waren de door hen bedachte personen zonder uitzondering veel levendiger, mooier, blijmoediger en in zekere zin echter en werkelijker dan de dichters en scheppers zelf. Pablo zat daar in betoverende onschuld en levenslust met zijn fluit, maar zijn dichter sloop als een schaduw, half doorschenen door de maan, langs de oever op zoek naar eenzaamheid. Warrelig en tamelijk dronken liep Hoffmann heen en weer tussen de gasten, veel pratend, klein, kabouterachtig, en ook hij was, net als zij allen, slechts half werkelijk van gedaante, slechts half aanwezig, niet geheel lijfelijk, niet geheel echt, terwijl

archivaris Lindhorst voor de grap voor draak speelde en bij elke ademhaling vuur en kracht uitblies als een automobiel. Ik vroeg de dienaar Leo hoe dat zou komen dat kunstenaars soms slechts halve mensen lijken terwijl hun figuren er zo onweerlegbaar levend uitzien. Leo keek mij aan, verwonderd over mijn vraag. Toen liet hij de poedel los die hij op zijn arm had gehad en zei: 'Bij moeders is het net zo. Als ze hun kinderen ter wereld hebben gebracht en die kinderen hun melk en hun schoonheid en kracht hebben meegegeven, dan worden zij zelf onbeduidend, en niemand vraagt meer naar ze.'

'Maar dat is droevig,' zei ik, zonder er eigenlijk echt over na te denken.

'Ik geloof dat het niet droeviger is dan alle andere dingen,' zei Leo, 'misschien is het droevig, maar het is ook mooi. De wet wil het zo.'

'De wet?' vroeg ik nieuwsgierig. 'Wat is dat voor een wet, Leo?'

'Dat is de wet van het dienen. Wie lang leven wil, moet dienen. Maar wie heersen wil, leeft niet lang.'

'Waarom streven dan zo veel mensen naar macht?'

'Omdat ze dit niet weten. Er zijn enkelen die geboren zijn om te heersen, zij blijven er opgewekt en gezond bij. Maar de anderen die het slechts door eerbij tot gebieders hebben gebracht, die eindigen allen in het niets.'

'In welk niets, Leo?'

'Bij voorbeeld in de sanatoria.'

Ik begreep weinig hiervan, maar desondanks bleven de woorden hangen in mijn geheugen, en in mijn hart bleef het gevoel dat deze Leo heel wat wist, dat hij misschien meer wist dan wij anderen die schijnbaar zijn gebieders waren.

2

WAT ONZE TROUWE LEO

bewoog, ons midden in het gevaarlijke ravijn van Morbio Inferiore plotseling te verlaten, daarover heeft zeker iedere deelnemer aan die onvergetelijke tocht nagedacht, en pas veel later begon ik de ware gang van zaken en de diepere samenhang van deze gebeurtenis enigszins te vermoeden en te overzien, en het bleek dat ook dit schijnbaar bijkomstige avontuur, het verdwijnen van Leo, geenszins een toeval maar een schakel in de keten van vervolgingen was waardoor de ervvijand onze onderneming trachtte te doen mislukken. Op die koele najaarsochtend toen werd ontdekt dat onze dienaar Leo ontbrak en al het zoeken naar hem zonder resultaat bleef, was ik beslist niet de enige die voor het eerst een licht voorgevoel van onheil en dreigend noodlot voelde in zijn hart.

Genoeg, voor het ogenblik was de toestand als volgt: na een vermetele tocht door half Europa en een gedeelte der middeleeuwen kampeerden wij in een steil en rotsig ravijn, een woeste bergkloof bij de italiaanse grens en zochten naar de onverklaarbaar zoekgeraakte dienaar Leo, en hoe langer wij hem

zochten en hoe kleiner in de loop van de dag onze hoop, hem terug te vinden werd, des te sterker voelde een ieder van ons zich bevangen door het beklemmende gevoel dat hier niet alleen een bemind en beminnelijk lid van ons personeel verongelukt was of weggelopen of ons door vijanden ontroofd, maar dat dit het begin was van een gevecht, het eerste voorteken van een storm die over ons zou losbreken. De hele dag, tot in donkere schemering besteedden wij aan het zoeken naar Leo, het gehele ravijn werd nagespeurd, en terwijl deze inspanningen ons moe maakten en in ons allen een stemming van hopeloosheid en vruchteloosheid groeide, was het wonderlijk en angstaanjagend hoe de verdwenen dienaar van uur tot uur belangrijker, ons verlies zwaarder leek te worden. Niet alleen vond ieder van ons pelgrims en ongetwijfeld ook elk van de bedienden het jammer van de knappe, plezierige en dienstwillige jongen, maar hij leek ook des te onontbeerlijker te worden naarmate de zekerheid over zijn verlies groeide: zonder Leo, zonder zijn knap geblaas, zonder zijn goede humeur en zijn zang, zonder zijn geestdrift voor onze grote onderneming leek die onderneming zelf op een geheimzinnige manier aan waarde in te boeten. Mij tenminste verging het zo. Ik had tot dusver tijdens de maanden van die tocht ondanks alle inspanningen en menige kleine teleurstelling nog nooit een ogenblik van innerlijke zwakheid, van ernstige twijfel beleefd; geen succesrijk veldheer, geen vogel op zijn trek naar Egypte kon zekerder zijn van de juistheid van zijn handelen

en streven dan ik tijdens die tocht. Maar nu, op die noodlottige plek, terwijl ik de hele blauwgouden oktoberdag lang steeds en steeds weer het roepen en de signalen van onze wachters hoorde, steeds weer de terugkomst van een bode, het binnenkomen van een bericht met groeiende spanning verwachtte, en steeds weer teleurgesteld werd en tegenover radeloze gezichten stond, nu voelde ik in mijn hart voor het eerst een zweem van droefheid en twijfel, en hoe sterker die gevoelens in mij werden, des te duidelijker ook voelde ik dat ik niet alleen mijn geloof in het terugvinden van Leo aan het verliezen was, maar dat alles nu onbetrouwbaar en twijfelachtig leek te worden, alles dreigde zijn waarde, zijn zin te verliezen: onze kameraadschap, ons geloof, onze eed, onze reis naar het morgenland, ons gehele leven.

En mocht ik mij vergissen als ik aanneem dat wij allen dit zo voelden, ja mocht ik mij achteraf vergissen in mijn eigen gevoelens en innerlijke belevenissen en veel wat in werkelijkheid pas veel later werd beleefd abusievelijk terugverschuiven naar die dag—dan blijft toch ondanks alles de wonderlijke omstandigheid van Leo's reisbagage! Dat was nu inderdaad, boven alle persoonlijke stemmingen uit, een vreemd, fantastisch en steeds angstaanjager iets: nog in de loop van die dag in het ravijn van Morbio, nog tijdens ons naarstig speuren naar de verdwenene miste nu eens de een, nu eens een ander van ons iets belangrijks, iets onontbeerlijks in zijn baggage, en niets daarvan was te vinden, en van

ieder mankerend voorwerp bleek dat het zich in Leo's bagage moest hebben bevonden, en hoewel Leo, net als al onze mensen, slechts de gebruikelijke linnen draagtas op zijn rug had gehad, een enkele tas onder de toen wel dertig andere tassen, schenen zich toch in deze ene, nu verloren gegane tas alle waarachtig belangrijke dingen te hebben bevonden die wij op onze tocht meevoerden! En al is het ook een bekende menselijke zwakheid dat ons een voorwerp op het ogenblik dat wij het kwijt zijn overdreven waardevol en minder ontbeerlijk voorkomt dan elk ander dat wij in handen hebben, en hoewel inderdaad menig voorwerp van diegenen waarvan het mankeren ons destijds in het ravijn van Morbio zo zeer beangstigde later óf toch weer te voorschijn kwam óf uiteindelijk toch niet zo erg onontbeerlijk bleek te zijn—ondanks alles is het toch helaas een feit dat wij destijds met volkomen gerechtvaardigde verontrusting het mankeren van een hele reeks hoogst belangrijke dingen moesten konstaten.

Uitzonderlijk en beangstigend was bovendien het volgende: de mankerende voorwerpen vormden, onverschillig of ze later weer tevoorschijn kwamen of niet, qua belangrijkheid een aflopende reeks, en langzamerhand werd in onze voorraden steeds datgene weer aangetroffen dat wij ten onrechte zo danig hadden gemist en in de waarde waarvan wij ons zeer hadden vergist. Ja, om het essentiële en geheel onverklaarbare reeds hier heel duidelijk uit te spreken: in de loop van de verdere tocht bleken tot onze beschaming alle verloren geraakte werktuigen, kost-

baarheden, kaarten en dokumenten ontbeerlijk te zijn, ja het leek zelfs alsof destijds een ieder van ons zijn gehele fantasie had ingespannen om zich onherstelbare verschrikkelijke verliezen wijs te maken, alsof een ieder zijn best had gedaan, datgene wat hem het belangrijkste voorkwam als verloren voor te stellen en te bewenen: de een de reispassen, een ander de landkaarten, de een de kredietbrief aan de kalief, de een dit, de ander dat. En ten slotte, toen wij achtereenvolgens van de vermeend verloren geraakte dingen hadden bemerkt dat ze of helemaal niet verloren of onbelangrijk en ontbeerlijk waren, was er eigenlijk slechts een enkele kostbaarheid over, een onschatbaar belangrijk en volstrekt fundamenteel en onontbeerlijk dokument weliswaar, dat inderdaad en definitief verloren was geraakt,— maar nu waren de meningen over de vraag, of dit met de dienaar Leo verdwenen dokument zich inderdaad in onze bagage had bevonden, hopeloos verdeeld. Al waren wij het allen eens over de grote waarde van dit dokument en over de onvervangbaarheid van het verlorene, toch durfden slechts weinigen van ons (waaronder ik zelf) met beslistheid beweren dat dit dokument door ons was meegenomen op onze tocht. De een beweerde dat wij weliswaar iets soortgelijks in Leo's linnen tas bij ons hadden gehad maar dat dit beslist niet het originele dokument was geweest maar slechts een afschrift; anderen meenden te kunnen zweren dat nooit overwogen was het dokument zelf of een kopie mee te nemen op de tocht, ja dat dit onze gehele tocht tot

een bespottelijke aangelegenheid zou hebben gemaakt. Hierna volgden driftige diskussies en verder bleek dat ook over de plek waar het dokument zich bevond (onverschillig of wij de kopie misschien hadden bezeten en verloren of niet) zeer veel, elkaar volkomen tegensprekende meningen bestonden. Het dokument, zo werd er beweerd, was gedeponeerd bij de regering in het Kyffhäuser gebergte. Neen, zeiden anderen, het lag in de urn waarin ook de as van onze overleden meester was bijgezet. Onzin, zei men dan weer, de verbondsakte was immers door de meester opgesteld in het slechts hem bekende oerschrift en ze was met het lijk van de meester op diens bevel verbrand, en het vragen naar deze oerakte was van geen enkel belang omdat ze na de dood van de meester voor geen menselijk oog leesbaar zou zijn geweest; wel echter was het absoluut noodzakelijk dat men naging waar zich de vier (anderen zeiden: zes) vertalingen van de oerakte bevonden, die nog bij het leven van de meester en onder zijn toezicht waren vervaardigd. Er waren, zo zei men, een chinese, een griekse, een hebreeuwse en een latijnse vertaling geweest, en ze waren gedeponeerd in de vier oude hoofdsteden. Nog talrijke beweringen en opvattingen doken op, sommigen stonden hardnekkig op de hunne, anderen lieten zich nu eens door dit dan weer door dat argument van tegenstanders overtuigen maar wijzigden ook weer spoedig hun nieuwe mening. Kortom, er bestond van toen af aan geen zekerheid en eenheid meer in onze gemeenschap, hoewel de grote ge-

dachte ons nog steeds bij elkaar hield.

Ach, hoe duidelijk herinner ik mij die eerste diskussies! Ze waren iets zo nieuws en ongehoords in ons tot dusver onverwoestbaar eensgezinde verbond. Ze werden eerbiedig en beleefd gevoerd, tenminste in het begin, ze leidden aanvankelijk noch tot handtastelijkheden noch tot persoonlijke verwijten of beledigingen; voorlopig waren wij nog tegenover de gehele wereld een onscheidbaar verenigde broederschap. Ik hoor nog de stemmen, ik zie nog ons kamp waar het eerste van deze debatten werd gevoerd, ik zie tussen de ongewoon ernstige gezichten hier en daar de gouden herfstbladeren omlaag zweven, zie er een op een knie, een op een hoed blijven liggen. Ach, en ik luisterde, voelde mij steeds neerslachtiger en beschroomder en was temidden van al die uitlatingen in mijn hart nog volkom en zeker in mijn overtuiging, droevig zeker: dat namelijk Leo's tas het origineel, de echte oude verbondsakte had bevat, en dat ze met hem verdwenen en verloren was. Hoe bedroevend deze overtuiging ook mocht zijn, ze was toch een overtuiging, stond vast en gaf een zekerheid. Destijds dacht ik weliswaar dat ik deze overtuiging, maar al te gaarne zou ruilen tegen een meer hoopvolle. Pas later, toen ik deze droeve overtuiging had verloren en openstond voor allerlei opvattingen, zag ik in wat ik had bezeten in mijn overtuiging.

Maar ik merk dat deze aangelegenheid op die manier niet verhaald kan worden. Maar op welke manier zou men haar wél kunnen verhalen, deze

geschiedenis van een unieke gemeenschap van zielen, van een zo wonderbaarlijk intensief en bezielend leven? Ik zou zo graag, als een der laatste overlevenden van onze broederschap, iets van de herinnering aan onze grote zaak redden; ik voel mij zoals bijvoorbeeld de overlevende oude dienaar van een der paladijnen van Karel de Grote, die in zijn geheugen een stralende reeks daden en wonderen bewaart waarvan beeld en herinnering met hem vergaan als het hem niet lukt, iets ervan door woord of beeld, door verhaal of lied door te geven aan het nageslacht. Maar op welke manier, door welke kunstgreep zou dat mogelijk gemaakt kunnen worden, hoe zou de geschiedenis van onze reis naar het morgenland maar enigszins verhaald kunnen worden? Ik weet het niet. Reeds deze eerste aanzet, deze met de beste bedoelingen begonnen poging brengt mij op een onafzienbaar en onbegrijpelijk gebied. Ik wilde gewoon proberen op te tekenen wat ik mij van het verloop en de afzonderlijke gebeurtenissen van onze tocht herinner, niets scheen eenvoudiger dan dit. En nu, terwijl ik nog nauwelijks iets heb kunnen vertellen, ben ik gestruikeld over een enkele kleine episode waaraan ik oorspronkelijk helemaal niet had gedacht, de episode van Leo's verdwijnen, en in plaats van een weefsel heb ik een bundel van duizend verwarde draden in mijn handen, waaraan honderd handen jaren werk zouden hebben om ze glad te strijken en te ontwarren, zelfs wanneer niet elk stuk draad, zodra je het aanpakt en er zachtjes aan wilt trekken, zo verschrikke-

lijk brot was en tussen je vingers afbrak.

Ik kan mij voorstellen dat iedere geschiedschrijver soortgelijke ervaringen heeft als hij de gebeurtenissen van een bepaalde tijd gaat opschrijven en het hem ernst is met de waarheid. Waar ligt een midden van de gebeurtenissen, iets gemeenschappelijks, iets waarop ze betrekking hebben en wat ze bijeen houdt? Om iets van een verband, van causaliteit, van een betekenis te scheppen, om ook maar iets op deze aarde verhaalbaar te maken, moet de geschiedschrijver eenheden bedenken: een held, een volk, een idee, en hij moet datgene wat in feite in het naamloze is gebeurd, die bedachte eenheid laten overkomen.

Maar als dat al zo moeilijk is, een aantal werkelijk gebeurde en geverifieerde voorvallen samenhangend te vertellen, dan is het in mijn geval nog veel moeilijker, want alles wordt twijfelachtig zodra ik het heel precies wil bekijken, alles ontsnapt en lost zich op, zoals onze gemeenschap, het sterkste ter wereld, zich heeft kunnen oplossen. Nergens is een eenheid, een midden, een punt waaromheen het wiel draait.

Onze reis naar het morgenland en de gemeenschap die haar grondslag was, ons verbond, is het belangrijkste, het enige belangrijke geweest in mijn leven, iets waarnaast mijn eigen persoon volkomen nietswaardig leek te zijn. En nu ik dit belangrijkste, of tenminste iets ervan, wil optekenen en vasthouden, bestaat alles slechts uit een grote hoeveelheid beelden die als scherven uiteenvallen en zich in iets

hebben gespiegeld, en dat iets is mijn eigen ik, en dat ik, die spiegel blijkt overal waar ik hem wil raadplegen, een niets te zijn, slechts de bovenste laag van een glasplaat. Ik leg mijn pen neer, weliswaar met de bedoeling en in de hoop, morgen of een andere keer verder te schrijven of liever gezegd nog eens opnieuw te beginnen, maar achter die bedoeling en die hoop, achter mijn hele ontembare drang tot het vertellen van onze geschiedenis ligt een dodelijke twijfel. Die twijfel is ontstaan tijdens het zoeken naar Leo in het dal van Morbio. Die twijfel stelt niet alleen de vraag: is je geschiedenis eigenlijk te vertellen? Hij stelt bovendien nog de vraag: was ze eigenlijk te beleven? Wij herinneren ons voorbeelden dat zelfs de strijders van de wereldoorlog, wie het toch waarachtig niet mankeert aan verslagen, aan geverifieerde geschiedenis, somtijds die twijfel hebben moeten leren kennen.

Reis naar het morgenland (*Die Morgenlandfahrt*) geeft in Hermann Hesse's diepzinnige en toch heldere stijl gestalte aan de droom van een jeugd, de bevrijding van maatschappelijke banden, en de langzame overgang van de westerse mens naar de zuivere mystiek van het heilige oosten: een nauwelijks geografisch bepaald gebied, maar het rijk van de ziel en van de mystieke eenheid aller dingen. Een waarachtige, louterende reis door het innerlijk van de eeuwige jeugd. 'Dat de jongeren zich weer tot Hesse's werken voelen aangetrokken komt door zijn intuïtieve benadering van de realiteit. Hesse is verwant aan de individualistische mystiek, aan de zen en de hippies, aan de yoga en de juiste waardering voor de erotiek.' Rico Bulthuis.

DE BEZIGE BIJ